

Anders Bundgård i Baldersbæk

Af Holger Grumme Nielsen

I tiden frem mod år 1900 anlagde velhavende mennesker fra især København en lang række plantager på den jyske hede. Disse københavnere ville sammen med Hedeselskabet gøre en indsats for fædrelandet, skabe nye arbejdspladser på heden, ændre kulturlandskabet og give sig selv en række herlighedsværdier.

Idéen kom fra Hedeselskabets grundlægger Enrico Dalgas. Han kom i kontakt med en række nyrige købmænd og grosserer i København, som finansierede foretagendet. Københavnerne lagde ved købet vægt på de landskabelige kvaliteter.

Anlæggelsen af plantager på den jyske hede og opførelsen af smukke plantørgårde var udgangspunktet for et minisamfund, der dannede rammen om et helt særligt liv og en særlig kultur. Plantørgårdene blev anlagt med assistance fra tidens førende arkitekter og landskabsarkitekter – hentet fra København. Tidens største kunstnere udsmykede endvidere haverne og jagtgårdene, bl.a. var kunstnere som P.C. Skovgaard, Thorvald Bindesbøll, Anders Bundgaard, Christen Købke, Laurits Tuxen og P.S. Krøyer repræsenteret på flere af ejendommene.

Baldersbæk er et eksempel herpå. Plantagen blev anlagt af grosserer Holger Petersen omkring århundredeskiftet. Her opførte han den imponerende villa og skabte et meget smukt naturområde.

Hedeselskabets forhenværende direktør, C.E. Flensborg, skrev i starten af 1900-tallet, at de store plantager nærmest fungerede som en slags kulturcentre i de førhen så øde hedeegne. Flensborgs kultursyn indebar, at han med kultur udelukkende mente borgerskabets og storbyernes kulturelle liv, mens den lokale befolknings gøremål og

interesser ikke kunne kaldes kultur. Kultur var finkultur, og københavnplantagerne bragte denne finkultur ud til de "kulturløse" hedeboere.¹

Selvom de store landsteder var opført som feriehuse, blev der lagt vægt på, at man kunne bo standsmæssigt, mens man "lå" på landet. Man indrettede husene, haven, sin påklædning og sine vaner i fuld overensstemmelse med borgerskabets egen opfattelse af, hvad der var passende for deres sociale klasse.

I 1910-1932 opholdt billedhuggeren Anders Bundgård (1864-1937) sig ofte på plantageejendommene, hvortil han lod udføre en række skulpturer, bl.a. den berømte statue af

Villa Baldersbæk i 1913.²

Der er endnu ikke anlagt park, ligesom søerne ikke er gravet.

Harpespillende pige 1913 – med parterreanlægget og pergola i baggrunden.

E. Dalgas ved Høllund Søgård. Holger Petersen og Anders Bundgård var nære venner, hvilket fik den betydning, at Bundgård kom til at udføre en række skulpturer til Baldersbæk. For dem, der ikke kender Anders Bundgård, kan det kort oplyses, at hans værker er udført i en robust, naturalistisk stil, ofte i granit. Den fabulerende form viser hans interesse for dansk kirkekunst. I 1890'erne stod han bl.a. for den ydre udsmykning af Københavns Rådhus og det ny Christiansborg. Det store gennembrud var Gefionspringvandet, der må betegnes som hans hovedværk. Bundgårds værker rummer ofte et mytologisk og nationalt element eksempelvis Cimbrertyren på Vesterbro i Aalborg, der bliver genfortalt i en folkelig, let forståelig, nyromantisk stil, som har medvirket til hans popularitet. Hans evner for anekdotiske pointer og monumental form gjorde ham til en velegnet skaber af store nationale monumenter. Bundgårds kraftfulde formsprog giver hans skulpturer præg af noget rodfæstet dansk, og med opfattelsen af den nordiske fortid og mytologi som en national kraftkilde, må han siges at stå i åndelig gæld til Grundtvig. I det følgende vil jeg gennemgå Bundgårds værker i Baldersbæk.

Anders Bundgårds første bestilling var det smukke springvand af en lille harpespillende pige. Her var det Bundgårds egen datter, der sad model. Springvandet befinder sig – i den for offentligheden lukkede have – bag villaen. Da der ikke var lagt vand og strøm ind i villaen, havde man problemer med at få vandet til at springe. Heldigvis løb Baldersbæk nedenfor villaen, og ved at stemme bækken op og nedlægge et ca. 300 meter langt glaseret lerrør kunne man få et faldt til en udvendig, støbt kælder, hvor der var placeret en stødhævert. Stødhæverten kunne så skabe et tryk, der kunne fylde en stor vandbeholder på loftet af villaen. Herfra blev vandet fordelt til springvandet

Den lumske dreng i 1918 – Bemærk at vandet løber lige ud på jorden. Sidenhen blev der støbt en stenkumme rundt om springvandet.

med den harpespillende pige og det senere opstillede springvand Den lumske dreng. Med anlæggelsen af Karlsgårdværket blev det muligt at få lagt strøm ind i villaen og dermed egen boring og rindende vand.

Holger Petersen var en mand med en barok form for humor, og han kunne godt lide en god spøg. I selve "villaen" fandtes der en stol, hvor armlænene klappede sammen, når man satte sig i den. En anden installation var natpotten, der spillede en lille melodi, når man benyttede den. End ikke i parken kunne man føle sig sikker. I 1917 lod Holger Petersen Bundgård udføre et springvand med en lille lumske dreng. Når parkens gæster træder på et trin, udløser man en stråle der sprøjter, udover den uheldige. Figuren, der er udført i bronze er anbragt på en granitsokkel med løvehoveder, hvorfra der løber tynde vandstråler. Recirkulering var ikke opfundet og derfor løb vandet fra springvandet bare ud i græsset. Senere valgte man dog at udbygge springvandet med et ottekantet vandkar. Holger Petersen nåede dog aldrig selv at opleve springvandet, da han døde få måneder før det var færdigt.

Et andet af Bundgårds værker, der er opstillet ved Baldersbæk, er Treherredsstenen. Stenen blev rejst under

Treherredsstenen 1913 – rejst i engen, hvor høet står i hæns.

Bønderne i gang med at rejse den store stendysse i 1916.

stort postyr i august 1913 på det sted, hvor tre herreder støder sammen. En måned senere skrev Bundgård i gæstebogen på Baldersbæk: "Herredsmærket er færdigt! Gid det står i tusinde år". Oprindeligt stod stenen på en lille ø midt i åen, en såkaldt holm, som åen tidligere var meget rig på – deraf navnet. Senere blev den flyttet til åbrinken. På stenen har Anders Bundgård oplistet tilplantningen i de tre herreder, med årstal og herover findes tre ansigter af Johan Christoffer Steimeier, Enrico Dalgas og I.C. Sørensen, alle meget betydningsfulde mænd for hedetilplantningen.

I dag er stenen gjort fast ved brinken, men den danner stadig skellet mellem Varde-, Vejen- og Billund Kommuner. Således ligger Baldersbæk ind i alle tre kommuner.

De lokale bønder fik stor glæde af Holger Petersens initiativer, der skabte arbejde og omsætning i lokalsamfundet. Som tak besluttede lokalbefolkningen at rejse et monument over ham i anledningen af 25-års jubilæet for plantagens grundlæggelse. Man kontaktede derfor Bundgård. Han var, som så mange andre af tidens kunstnere, præget af den nyromantiske ånd. Som et modtræk mod fornuftsdyrkelsen fattede romantikkens kunstnere

interesse for stendysser, gravhøje og kilder, ligesom interessen for sagnhistorier, oldtiden og middelalderen øgedes. Såvel ægte som kunstige fortidsminder, blev opfattet som smukke landskabsruiner fra en svunden tid. Derfor faldt det naturligt, at Holger Petersen skulle hædres med en stendysse. De lokale bønder kørte til Klelund hede, hvor

Kilden i 1916.

der fandtes en langdysse som man kaldte "Æ stuer jynd-ovn". Her fandt man de store sten, der skulle bruges. Med seks store heste fik man stenene fragtet til Baldersbæk. Herefter fik man opstillet et trebenet hejseværk, og ved hjælp af en talje, svære reb og muskelmasse fik man stendyssen rejst. Bundgård kunne efterfølgende udhugge relieffer i stenene i form af en mand, der pløjer med stude, én der graver et hul, én der sætter et træ, et rådyr der giver die til sit lam, et eger og en bjørn. Desuden blev der i stenene indhugget teksten: "Arbejdet er vor trofaste Ven; Hvo som arbejder syner ikke hen". Flere af motiverne på stendyssen findes også i udsmykningen på Københavns rådhus.

I 1915 skrev Anders Bundgård i gæstebogen på Baldersbæk:

Sogne blev skilt – figurerne stilt, i alléen – Rodet – boret – efter en kilde – tidlig og silde – aldrig – aldrig – det var ilde – vandet springe vilde.

Rimet hentyder til Bundgårds evner til at finde frem til vandårer vha. en pilekvist. Sammen med en anden gæst lykkedes det Bundgård i 1916 at finde en kilde – der var dog ikke tale om en rigtig kilde, men det lykkedes Bundgård at finde en vandåre med så kraftigt et tryk, at man ved at grave et jernrør ned kunne få vandet til at springe naturligt. Rundt om kilden blev der arrangeret græstørv i terrasser, således at man kunne sidde behageligt på medbragte puder og tæpper. Samme år skrev Bundgård i gæstebogen: "Kilden bragt til at springe og pyntet med grønt". I de efterfølgende år blev kilden et yndet udflugtssted, hvor man på varme sommerdage kunne nyde lyden af den rislende kilde og smagen af det friske vand. Ofte tog man på "udflugt" fra villaen til kilden, hvor stuepigerne serverede eftermiddagste.

Figurerne, som Bundgård henviser til i rimet, er en række sandsten indkørslen sfignurer, som han havde fået til opgave at opstille langs til Baldersbæk. Holger Petersen, der var grosserer, havde sin daglige gang i Børsbygningen og som den store mæcen han var, valgte han at finansiere

restaureringen af Børsen. I forbindelse med restaureringen fik Holger Petersen de nedtagne sandstensfigurer fragtet med jernbanen til Holsted og derpå med hestevogn videre til Baldersbæk. Sandstensskulpturerne havde, da de blev nedtaget, siddet på Børsbygningen i ca. 300 år, hvor Københavns befolkning kunne se dem dagligt. Da de kom

Sandstensskulpturerne ved indkørslen til villaen.

Statuen af Holger Petersen med den sirligt holdte beplantning omkring.

til Jylland og blev rejst ved Baldersbæk, var befolkningen imidlertid chokeret over at "disse blasfemiske københavnere" kunne finde på at opstille figurer af nøgne kvinder.

Kort efter Holger Petersens død valgte hans efterkommere at rejse en statue af ham midt i Baldersbæk. Endnu engang blev Bundgård kontaktet, og resultatet blev den store granitstatue, der blev rejst så den kigger ned over skovengen og over på villaen. Dette blev det sidste værk Bundgård udførte til Baldersbæk.

I 2014 blev en større restaurering af anlægget afsluttet, og i dag er området nyistandsat og bredt formidlet. Skoven er åben for offentligheden så alle har mulighed for at nyde de sjove indslag i området. Blot skal man respektere skiltningen ved hovedbygningen med adgang forbudt.

Holger Grumme Nielsen kan kontaktes på hgn@vardemuseum.dk

Noter

1. Peter Henningsen: *Hedens Hemmeligheder*. Viborg 1995, s. 346.
2. Artiklens fotos stammer fra Villa Baldersbæks arkiv.